

## ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

## ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԷ

## ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Եթէ այս ինքնագիր տողերուն պէտք է հաւատ ընծայել, Գրիգոր վրդ. Կեսարացի ընաւ իջմանին երթալու մտադրութիւն չէ ունեցած, այլ ուղղակի Կեսարիոյ ճամբով գացած է Սիւս և հոն ոչ միայն ձեռնադրուած է եպիսկոպոս՝ այլ և խոստացած է հնազանդութիւն Կիլիկիոյ կաթողիկոսին:

Իր եղբորորդին՝ Յակոբ քհ. Կեսարացի, որ իր հօրեղբոր կենսագրութեան մէջ տարբեր պատմած է, և իջմանին երթալու ճանապարհէն արգիլուած՝ Սիւս գացած ցոյց տուած է զինքը, հաւանօրէն այս կարկտանը յարմարեցած է պատմութեան առջև արգարացնելու համար Գրիգոր Կեսարացին, որ հակառակ իր հանդիսաւոր խոստումին և յայտարարութեան և նոյն իսկ անէծքներուն, քիչ յետոյ իջմանայ աթոռին յարեցաւ՝ երբ հոն բազմեցաւ իր ուսուցիչն Սրապիոն Ուռհայեցին և ապա իր աշակերտը՝ Մովսէս Տաթևացին:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի, հակառակորդ Մելքիսեդէկ կաթողիկոսի և անոր ձեռնաստուն Յովհաննէս խօսիլ, արդէն ընաւ հաւանական չէր որ զիջանած ըլլար անկէ ձեռնադրութիւն ստանալու, մանաւանդ երբ ինքն իրբ Կիլիկիոյ աթոռին թեմական և Ագարիա կաթողիկոսին ղրկուած Սիսի կապուած էր և իրբ այն՝ արդէն պատրիարք ընտրուած էր:

Հետեւաբար հաւանական չէր որ Կ. Պոլսոյ ժողովուրդը իջմանայ կաթողիկոսին ղրկած ըլլար և ինքն ալ այդ մտքով ճամբայ ելած ըլլար:

Իրողութիւնը՝ իր մանրամասնութիւններուն մէջ որոնք նոյն իսկ իր գրչով կը պատմուին՝ ասկէ տարբեր եղբակացութեան մը չեն կրնար հասցնել:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի, այսպէս 1602 մայիս 29էն մինչև յունիս 28, երեսուն և մէկ օրերու միջոցին, ձեռնադրուեցաւ Վե-

պիսկոպոս եւ առաջնորդ Սասնաթոռ» ըստ Յակոբ քհ. Կեսարացիի և «ի վերայ Սասնաթոռ պատրիարք» ըստ Սիմէոն Սոսոյ կաթողիկոսի թուղթին (էջ 66):

Հ. Գրիգորիս վրդ. Դալէմքեարեան ևս անշուշտ հիմնուելով այս վկայութեանց վերայ ինքն ալ կը հաստատէ թէ ան ձեռնադրուած է Վեպիսկոպոս և առաջնորդ Կ. Պոլսոյ (Վեռաբլանդիանէր Ա. 1554—1822, էջ 4):

Հետեւաբար Գրիգոր վրդ. Կեսարացի ձեռնադրուած է եպիսկոպոս Կ. Պոլսոյ և ոչ թէ Կեսարիոյ վրայ, ուր պատրիարք ընտրուելէն յետոյ 1602ին գացած է, Կիլիկիա երթալու համար անկէ անցնելով: Ուրիմն հաւանօրէն Գրիգոր վրդ. Կեսարացի 1602ին տակաւին ձեռք չէր բերած Կեսարիոյ աթոռը, ուր իր պատրիարքութենէն վանուած շրջաններուն գացած է:

«Սեպիսկան վիճակն իւր՝ Իստանպոլ» (Յակոբ քհ. Կեսարացի) բացատրութիւնը այս կերպով կ'արդարանայ: Զարմանալի է որ Առաքել Դաւրիթեցի, քսան և հինգ տարի յետոյ 1629ին կը հաստատէ թէ դեռ վարդապետ էր և անոր հակառակորդներէն՝ Արիստակէս վրդ. Խարբերդցի իրբ թէ ասոր համար Լեհաստանի առաջնորդ Նիկողոսոս. Թորոսովիչը կը թելադրէ չհնազանդել կամ կարեորութիւն չտալ անոր բանադրանքին, ըսելով թէ ազու եպիսկոպոս ևս և նա վարդապետ՝ չունի իշխանութիւն ի վերայ քո» (Առաւել Դաւրիթեցի, էջ 370):

Այս առիթուածը կը մեկնէ Բարդէն Ծ. Վրդ. Կիւլէսէրեան (այժմ կաթողիկոս Կիլիկիոյ) Վարդապետական առիթանէրը Հայ Սինդիկատի մէջ յազուածաշարքին մէջ (Լոյս, 1906 էջ 1184), ուր փաստացի կ'ապացուցանէ թէ Առաքել Դաւրիթեցի վարդապետութիւնը և եպիսկոպոսութիւնը կ'անջատէ

իրարմէ, և Գրիգոր Կեսարացի, ինչպէս կ'երեւայ, իբր վարդապետ իւր ըսնազրէ Նիկիոյ եպօսքոսը որ վարդապետական աստիճան չուներ և արեգայ էր երբ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ:

Ամէն պարագայի մէջ հարկ է ըսել թէ Գրիգոր Կեսարացի սիրած է յաճախ կոչուիլ «Եւրդապետ», վասնզի այն ժամանակներու համար վարդապետութիւնը իբր չընորհի և իբր կարողութեան տեսլոցս աւելի բարձր նկատուած էր և առանց վարդապետական աստիճան ստանալու եպիսկոպոսացողներ բազմաթիւ էին:

### Յ.

#### ԻՐ ՊԱՅՔԱՐԸ Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

Գրիգոր Կեսարացի Միսէն մեկնեցաւ 1602 Յունիս 28ին և եկաւ Կ. Պոլիս, իր աթոռը: Այդ օրերուն ինչպէս բովանդակ պետութիւնը նշանակէ Կ. Պոլիս կը գլխունէր տագնապալից վիճակի մը մէջ, Օսմանեան կայսրութիւնը Նոյնիսի քայքայման աստիճանին հասուցած մեծ չիֆթուքեան մը հետեանօք, որ բոլոր Անատոլիոյ բնակչութիւնը յուզումի մատնած և զանոնք հարկադրած էր մեծ զանգուածներով ապաստանելու Կ. Պոլիս և անոր մերձաւոր շրջակայքը, որոնք համեմատաբար անդորր մնացած էին:

Այդ մեծ չիֆթուքի մէջ ձեւալի կոչուած ասպատակներու, ապստամբներու և աւազակներու յուզկատարութիւններն ու ըմբոստութիւններն էին, որոնք բոլոր Փոքր Ասիան անապահովութեան մատնած էին և Հայաստանէն մինչև Կեսարիա, Գոնիա և Նոյնիսի Քէօթահիա իրենց տիրապետութեան ենթարկած էին:

Այս աւազակներուն անգթութիւններէն և կողոպուտներէն խոյս տալու համար հազարաւոր Հայեր, արիւններու հետ ապաստանեցան Կ. Պոլիս, Ռումելի և Նալուֆայի և Նիկիոյի մէջ կողմերը:

Եկուորներու այս բազմութիւնը Կ. Պոլսոյ Հայ գաղութին մէջ առաջ ընդունաւ նոր պոյճար մը, բնիկներու և եկուորներու կըռուի մը, որ մեծ համեմատութիւններ առաւ:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի, իբր պատրիարք, այս տագնապալի և չիֆթ օրերուն մէջ, չէր կրնար խաբար ժամանակամիջոցի

մը արգիւնաւորութիւնը գործել, և մասնաւորապէս իր խառնուածքով՝ տնման ու վեր մնալ ամէն տեսակ պայքարներէ: Հետեւաբար իր հռանդուն քննադրութեամբ և աշխարհովը նստուեցաւ Կ. Պոլսոյ յուզումնալից յորձանքին մէջ, և պայքարի կեանք մը ունեցաւ: Դժբախտութիւն մըն է որ իր գործունէութիւնը ներկայացնող անաչառ պատմիչ մը չկայ: Իր շաղկերտը և միանգամայն եղօրորդին Յակոբ քհ. Կեսարացի, յիշատակարանի որ մէջ շատ համառօտ տողերով — որոնք բաւական ալ չիֆթ են — պայն կը ներկայացնէ՝ աւելորդ է ըսել՝ շատ մեծ գովեստներով:

Ժամանակակից երկու պատմիչներէն Առաքել Դարիժեցի, Գրիգոր վրդ. Կեսարացիի գործունէութեան շրջանակէն շատ հեռու միջավայրի մը մէջ ապրած, միշտ լաւ վերաբերում, յարգալից արտայայտութիւններ ունեցած է Գրիգոր վրդ. Կեսարացիին համար: Իր տեսութիւնները մեղի համար անոր համար աւելի մեծ կշիռ ունին որ անկառ ուղղակի շիֆթ չէ ունեցած Գրիգոր Կեսարացիի հետ և չէ խառնուած անձնապէս ժամանակակից գէպեբուրուն, և հետեւաբար անձնական տեսակետներ չէն պատրած իր միտքը: Միայն ցաւալի է որ իր տեղեկութիւնները շատ սահմանափակ ու քիչ են Գրիգոր Կեսարացիի գործունէութեան մասին:

Միւս պատմիչը՝ Գրիգոր Դարանաղցի շատ ընդարձակ ծանօթութիւններ և մանրամասնութիւններ ունի իր մասին, վասնզի ապրած է ճիշդ այն միջավայրին մէջ որ Գրիգոր Կեսարացի գործած է: Սակայն շատ հեռու է անկողմնակալ պատմիչ մը ըլլալէ, վասնզի անձնապէս խառնուած է այդ գէպեբուրուն զորս կը պատմագրէ: Ինքն մասնակցած է պայքարի և Գրիգոր Կեսարացի պատրարքին հակառակորդներուն հետ գործակցած: Հետեւաբար իր արտայայտութեանց մէջ անձնական կիրք ու զգացում գրած է և շատ անգամ Կեսարացիին կ'որակէ այնպիսի անականխելով որոնք իր ներքին մղձրէ և թոյնը կը մատնանէն: Ան ի դէպ և յանդէպ Կեսարացիին կը կոչէ «անհանգիստ, անկազմութեան, գոռոզ քառոյ», «քոնաւոր վիշապ», «անյազ գայլ», «սխառաւոր», «գազանացեալ», և այլն, անտեղի և անվայել մակդիրներով:

Այս ծանօթութիւնները հարկ է միշտ ի մտի ունենալ, վասնզի յաճախ կարգ մը դէպքերու համար, չունենալով ուրիշ աղբիւր՝ ստիպուած պիտի հետեւինք Դարանաղցի տեղեկութիւններուն, որոնք միշտ գունատուութեամբ են, ինչպէս ըսի:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի Սիսէն Կ. Պոլսի գառնալէն յետոյ, ըստ Յակոբ քհ. Կեսարացիի, «անդ արտ բազում ուղղութիւնս: Ասիակ կը նշանակէ թէ Գր. վրդ. Կեսարացի կանոնաւորութիւններ մտցուցած է: Սակայն անոնք լրնշ էին: Այս մասին ոչ մէկ տեղեկութիւն ունինք: Իր առաջին պատրիարքութեան ժամանակին վրայ, ուրիշ ծանօթութիւն ալ չկայ, ոչ Դարբիժեցիէն և ոչ Դարանաղցիէն աւանդուած:

Սակայն կրնանք խորհիլ թէ այդ ուղղութիւնները որոնց կ'աղանարկէ Յակոբ քհ. Կեսարացի ուրիշ բան չէր իմէ ոչ սրբազրութիւնները այն խանգարումներուն, որոնք առաջ բերած էին Հայ Եկեղեցիին մէջ, անոր պաշտօնեաներէն ոմանք, զանազան նկատումներով և զուն ուրիշ համոզումներով յայտնի կամ ծածուկ յարելով Կաթողիկ Եկեղեցւոյն և Հռոմի հպատակութիւն յայտնելով:

Ժամանակին երկու կաթողիկոսները, Դուրիթ Վաղարշապատցի՝ 1605ին և 1607 մայիս 13ին դաւանութեան թուղթ տուած էր Հռոմի (ՀԱ. 1934, էջ 241), իսկ Մելքիսեդեկ Դառնեցի, 1610 մայիս 15ին հաւատոյ գաւառութեան թուղթ մը դրկած էր Հռոմ, ժամանակին ամենէն յայտնի, գործօն և ուսումնական դէմքերէն: Վանի նախկին առաջնորդ Զաքարիա եպս. Վանեցիի միջոցաւ, որ նոյնպէս կաթողիկոսութեան հակամէտ էր:

Իսկ Յովհաննէս Ուռլ, Կ. Պոլսոյ առնին պորթարքը, նոյնպէս յարած էր այս համոզման և այսպէս ծնունդ առած էին դարձեալ, ինչպէս երբեմն, երկու դպրոցներ, աւանդապահներու և նորասերներու, կամ հին բաւերով՝ արեւելեաններու և ալմաբաններու, որոնք իրարու դէմ կը մաքաւէին:

Եկեղեցականներու այս պառակտումը հաւատացեալներու մէջ ալ արձագանգ դրտած էր և ժողովուրդը ևս բաժնուած էր երկուքի:

Երբեմն մէկ և երբեմն միւս կողմը կը զօրանար և կը յաղոդէր իր մարդը պատրիարքական աթոռ բարձրացնել:

Հետեւեալը պատրիարքական աթոռին շուրջը մղուած պայքարներուն շարժառիթները ժէ. դարուն երկու առանցք ունէին, մին՝ բնիկներու և եկտորներու պայքարը, և միւսը՝ աւանդապահներու օտարասէրներու մաքառումը:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի՝ իբր աշակերտը Սրապիոն Ուռլայեցի, կը ներկայացնէր ժամանակին եկեղեցականներու մէջ զբնթէ աւանդապահներու զխառնըր կամ պետը, որ Հայ Եկեղեցւոյ օկրոնքներուն անվթար պահպանութեան համար կը պայքարէր իր բոլոր աւժով: Թէ իրն միջոցներ կիրարկեց իր գաղափարներուն յաղթանակը ապահովելու համար Կեսարացիներու յատուկ յոմառութեամբ ու կորոզով օժտուած այս պայքարող եկեղեցականը, զժախտաբար մեղի յայտնի չէ, սակայն յայտնի է թէ անիկա կարի խնոթ ու դժման հղած է իր հակառակորդներուն կամ անոնց դէմ որոնք օտարախի գաղափարներու արձագանք կ'ըլլային:

Իր բուռն միջոցները ապահովաբար իր թշնամիները պէտք է զբոգած ըլլան իրենց կարելին ընելու որպէսզի զայն տապալին, անշուշտ օգտուելով ժամանակին յուզումնալից վիճակէն:

Արդարեւ հակառակ սովորական ցուցակներու, որ իր պաշտօնավարութիւնը կ'երկարեն մինչև 1610, Դարանաղցի գրուածներէն կ'երևայ թէ, ամբողջ Անատոլուն տակնու վրայ ընող ձեւալիներու չփոթութեանց և սաստիկ սովին և մանաւանդ Անատոլուի բնակչութեան գունդ առ գունդ և ստուար բազմութեամբ գէպի մայրաքաղաք և շրջակայքը խռժած այդ լըլանին, այդ ընդհանուր յուզումներուն մէջ, ինչպէս կ'երևայ, Գրիգոր վրդ. Կեսարացի ալ մտաբուռած է Կ. Պոլսոյ աթոռէն կամ կամովին զայն թողած է 1605ի տետները և գացած է Կեսարիա, ուր կը գտնենք զինքը «վերստետոյ» տիտղոսով 1607ին:

Մետրոպ եպս. Նշանեան (տես, Գրէգոր Դառնալէ, էջ ԻԹ) իրաւամբ կ'ենթադրէ թէ 1605ի գարնան Գրիգոր վրդ. Կեսարացի պէտք էր բացակայ եղած ըլլար Կ. Պոլսի:

սէն, վասնզի Դարանազդին երբ այդ օրերուն կ'աֆայէն Կ. Պոլիս կը դառնայ, առիթ չունենար զինքը տեսնելու և 1607ին կը գրէ թէ «դեռ չեմք տեսնել զինքն» (Դարանազդի, էջ 117)։

### Ք.

#### ԿԵՍԱՐԻՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Կեսարացի Կ. Պոլլիսէն հեռանալէն յետոյ գացած է իր ծննդավայրը, ուր մնացած է մինչև 1607ի վերջին ամիսները (Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր), որոշափ կ'երեւայ ոչ իբր պատրիարք (Հ. Փր. Կալէմբերեան, Կեսարի-Ինսիք, Ա. էջ 3)։

Այս ժամանակամիջոցին իր հայրենակիցները հաւանօրէն իրեն կը վստահին թեմին առաջնորդութիւնը կամ իրր այն կ'ընդունին զինքը։

Այդ թուականներէն մեզի հասած են յիշատակարաններ, ուր ինքը կը յիշուի իբր առաջնորդ կամ վերատեսուչ Կեսարիոյ։

Իր Կեսարիա գտնուած տեանն է որ Տիարպէթիւրի մէջ կը վախճանի Սրապիւռն, Գրիգոր ժ.Վ. Կրտժարեալ կաթողիկոսը և իր մեծ ուսուցիչը (1606 Ապրիլ 26) և այս առթիւ ինքն կը խմբագրէ Կեսարիոյ մէջ Գանձ մը (Տաշեան, Ցառակ, էջ 732)։

Այս մահուան պատճառով խորապէս ազդուած ամթեցիք, որոնք մօտէն կը ճանչնային զԳրիգոր վրդ. Կեսարացիին՝ իրենց Առաջնորդին և Աւագ Վարդապետին անդրանիկ սանը, — որ ինչպէս տեսնուեցաւ հաւանօրէն իրենց մէջ սպրած էր մօտաւորապէս տասը երկու տարիներ — զինքը կը հրաւիրեն մխիթարելու համար իր ուսուցիչին սգաւոր հօտը։

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի, որ այս միջոցին հրաւէր ստացած էր Կ. Պոլլիսէն, փոխանակ անձամբ երթալու Ամիթ, անոնց թուղթ մը կը գրէ և կը խոստանայ Կ. Պոլլիս՝ առջ վասն պատրիարքեան որպէս նոյն կամիւն, այլ վասն հաշտութեան, որպէս եւ կամիւն երթալէ յետոյ կ'առնայ Ամիթ և իրենց խնդրանքը կատարել։

Ահա այդ թուղթը.

«Եւ ընդ օրհնութեան ծանուցումն լիցի Գրիգորացի մերոց, զի յորժամ լուաք զբաւթալից համբաւն որ վասն խաւարման Արեւ-

զականն մերոյ, յայնժամ կամէաք առ ձեզ գալ, յողջադուրի զշիրիմ առբք նշխարաց նորա, և ի մխիթարել զորացեալ զորդիւդ նորա, բայց ոչ կարացաք զալ վասն դժուարութեան ճանապարհին, որ յաղագս առաւտակաց եւ աւազակաց։ Այլ ողբերգական եւ մխիթարական թուղթս գրեցաք՝ երեսնամակն եւ առաքեցաք առ ձեզ, թէպէտ ոչ կատարեալացն, այլ դազնաքեալ. զի կամիմք մեք ինքնին գալ և մխիթարել(ու) զձեզ. թէպէտ անմխիթար է առքն մեր։ Բայց այժմ թաղում պատգամաւորս եւ միշնորհս արկանելով. թէպէտ մեք ոչ կամեցաք զսուղին, այլ ողջալ ժողով ոչ միտեալ կամ երկիցս, այլ բազում անգամ առաքելով առ մեզ արեւհաւատարիմ հանգերձ ձեռագործը կնքելովք յամենայն ժողովողենէ Նոցա. և մեք տեսաք զյերմիականդ սէրն եւ զկատարեալ զղձման սոցա և ոչ կարացաք ընդդիմանալ սոցայ։ Զի ես պատրաստուիմ էի որ մահուա դայի մխիթ զցալանութիւնն ի մէջ ձեզ առնէի(\*)։ Բայց այժմ ի հոռոտանդուպալսէ եկին հոռոտանք վերստին հրաւիրակք յաւգնայգայն քան զհաւաքինն ստիպին զմեզ գնալ առ Նոսայ։ Վասն որոյ կամ եղև ոչ մեզ գնալ. բայց ոչ վասն պատրիարքութեան, որպէս Նոցայ կամին, այլ վասն հաշտութեան, որպէս եւ կամիմք. ըստ Տեսան թէ՛ Թող զպատարեալն քո ի վերայ սեղանոյն եւ երթ նախ հաշտաց ընդ եղբարն եւ յետ այնորէի գալ ի մխիթ։ Մեր կամեն այդ է որ զվստուածանին կամ զՍուրբ Խաչն ի մխիթ առնեմք, եթէ Տէր կամեցի և առաջնորդեցէ Ողջ լերուք ի Տէր (Ձեռ. էջ միածին թիւ 610. հրատ. Հ. Ն. Ակինեան, ՀԱ. 1933, էջ 166)։

Նոյն օրերուն (1607 Նոյ. 28ին) Եփ Բագաֆ Կեսարիա, ի պողոտ սրբոյն Սարգիս զօրավարին կը գրէ օրերէ թուղթ մըն ալ առտ ամենայն հաւատացեալոյ Գրիգորի որ ի մայրաքաղաքն յՈւրֆա, որպէս համար իր ուսուցիչին մահը։ Եթէ Ամիթ աթոռն էր Սրապիւռն, Ուրֆան ալ ծննդավայրն էր, ուր այնքան յարգանք և սէր կը վայելէր Սրապիւռն։

Գրիգոր Կեսարացի ինչպէս Ամթեցիները նոյնպէս Ուրֆացիները մխիթարել պարտականութիւն կը համարէր, և որով-

(\*) Այսինքն Սրապիւռնի մահէն (1606 Ապրիլ 26) յետոյ առաքին ծնունդը. որ էր 1607 Յունուար, եւ կը խոստանայ 1607ի Սեպտեմբերին հոն ըլլալ, Գ. Պոլլիսը խաղաղեցնելէ յետոյ։ Հ. Ներսէս վրդ. Ակինեան լեմ գիտեր ինչու այս թուղթին թուականը կ'ենթադրէ 1608 և 1608 Դեկտեմբերին Կեսարացիին Գ. Պոլլիս հասած կ'ենթադրէ, մինչ, վաղաքանաւորէն 1607 Հոկտ. 25ին եւ 1608 Սեպտ. 10ին Կեսարացիին Կ. Պոլլիս ըլլալը գիտենք։

հետև իրեն կարելի պիտի չըլլար անձամբ այդ պարտքը կատարել, գրով կ'ընէր:

Այս գիրքին մէջ ինքզինքն կը հռչէ ձևաժողովը և Յիսուսի Բրիտանիա նուազ Ժողով Գրիգոր տակ անուանք վարդապետ... որ կոչեցաւ վերահանուլ մայրաքաղաքին Կեսարիոյ (Տաշեան, Զոյ, էջ 732):

Միայն կէտ մը կայ որ կ'արժէ լուսաբանել: Այս Թուղթին համար ծանօթութեան մը մէջ ըստուած է թէ զգրեցաւ միաբարարական նամակի ի թվականին Հայոց ՌԶԶ (= 1607) հոռի անոյ ի ծ եւ ըստ Հոռուայեցոցն նոյնքան անոյ ի Ռ, յառու շարաքու յիններոյ ժամու ի քաղաք Կեսարիա, ի դուռն արդոյն Սարգիս Զօրապետին, ինչ որ սխալ պէտք է ըլլայ, վասնզի Գրիգոր վրդ. Կեսարացի 1607 Հոկտ. 25ին հիշէ Կ. Պոլիս էր, ինչպէս կը հաստատէ Դարանաղէի, (տե՛ս էջ, 124), անկարելի է որ 29 Նոյեմբ. բերի օրը Կեսարիա դարձած ըլլար կրկին:

Հաւանական է ընդօրինակութեան թըւաւորէր համարիլ այս Թուականը:

1607ին Գրիգոր Կեսարացի Կ. Պոլիս էր եւ հոն Նոյն իսկ պատրիարք զարձած անշուշտ, տեղացիներու ստիպումով:

Ինքն որ Կ. Պոլիս գացած էր միայն խաղաղութեան համար, իր վրայ կը պահէր Կեսարիոյ առաջնորդութիւնը, ուր ունէր օգնական մը կամ ժամանակին սովորութեան համաձայն աթոռակից մը, այսինքն մէկը՝ որ հաւասար իրաւունքով կը վարէր առաջնորդական պաշտօնը:

Այդ ժամանակին համար ասիկա անսովոր ձև մը չէր: Էջմիածնի կաթողիկոսը ունէր մէկէ աւելի աթոռակիցներ: Կիւիկիտ նմանապէս: Երուսաղէմ եւ Նոյն ձևով երբեմն կառավարուած էր: Կ. Պոլիս Նոյնպէս, եթէ ոչ Նոյն՝ գէթ անոր մօտ ձևեր ընդգրկած էր:

Գրիգոր վրդ. Կեսարացի ալ իր ծնընդավայրէն բացակայութեան շրջանին համար այս գրութիւնը կիրարկած կը թուի, Մարտիրոս անուն եպիսկոպոս մը իրեն օգնական անունով, ինչպէս կը հասկցուի Շարականոցի մը յիշատակարանէն, որ կ'ընէ թէ անկ եղեալ կասարեցաւ սա ի մայրաքաղաք Կապադոկիայ, որ Կ Կեսարիայ Հայքն առաջին եւ միւս անունն որ Կ Մաշակ: Ընդ հոսկանաւ սուրբ Սարգիս եւ սուրբ Աստու-

ծածնի եւ այլ արդոց, որ սաւ կան ի օգնութիւն քրիստոնէից: Արդ գրեցաւ սա ձևաւոր անաւածան քրի Յակոբ քառադարի եւ ի թվականութեան վերում հայկազան տուարի ՌԶԶ (= 1608) մայիս անոյ ի Զ. արեւ Եշ. ի եւ ի կարողիկոսութեան Սայ Տեսնե Յովնանիսի եւ յառաջնորդութեան քաղաքի քաջ եւ արի քառանգապետ Գրիգոր վարդապետի եւ Մարտիրոս եպիսկոպոսին (Տաշեան, Մարտիրոս, էջ 525-526):

Ա. ԱԼՊՈՅԱՆԻԱՆ

(Շարունակելի)

(4)

## Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

● Ուր. 1 Մայիս. — Ս. Պատրիարք Հօր այցելեց Կ. Պոլիս իր պարզ գոյնէն ուսուցչներէն Գ. Լօբէն Եւ Մարտիրոս:

● Շր. 2 Մայիս. — Ս. Պատրիարք մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ. հանգ. Տ. Մատթէոս եպ. Գայրզնէանի մահուան տարելիցին առթիւ. Տ. Սիոն վրդ. քարոզեց ձեռք տուեալ է գիտել ըզխորհուրդս արքայութեան ընթացքով. իբր արքայութեան խորհուրդի գիտութիւն ներկայացուց Լատուսոյ ծանօթութեան իւրը, որ մարդկային արտի ամենէն անառիկ զգացումն է, եւ քրիստոսի առաւանդութեան եւ մարդկութեան շնորհաւորութիւնը, որ մարդկային բարոյականին հիմն է, եւ եղբայրացուց թէ քրիստոնէին ամենէն կենդանի ձգտումը պէտք է լինի առաւանդային գիտութեան այդ երկու տարբերուն հոգեւոր հաստատութիւնը: Հ. Սիոն երեկոյին եւ բանախօսեց ժառանգաւորացի մէջ. Նիւթն էր ձայն-Նորաշէնքի՝ արարական տիրապետութեան շրջանին:

● Գշ. 5 Մայիս. — Ս. Պատրիարք Հօր այցելեց Զուգեղեանական ապահովագրական ընկերութեան մը Գահիրէի անօրէնը, արտասահմանում արգայինի մը ժառանգութեան մասին տեղեկութիւններ ազդու համար:

● Ուր. 8 Մայիս. — Ս. Պատրիարք Հօր այցելեցին Առաւել Երուսաղէմի եպիսկոպոսը եւ իր փոխարեգը:

● Կիր. 10 Մայիս. — Ս. իսկ Երեմիան տունին առթիւ, Մարտ Տառարին մէջ քարոզեց Տ. Պարգե. վրդ. բնարան ունենալով Ալլի ինչ քաւ